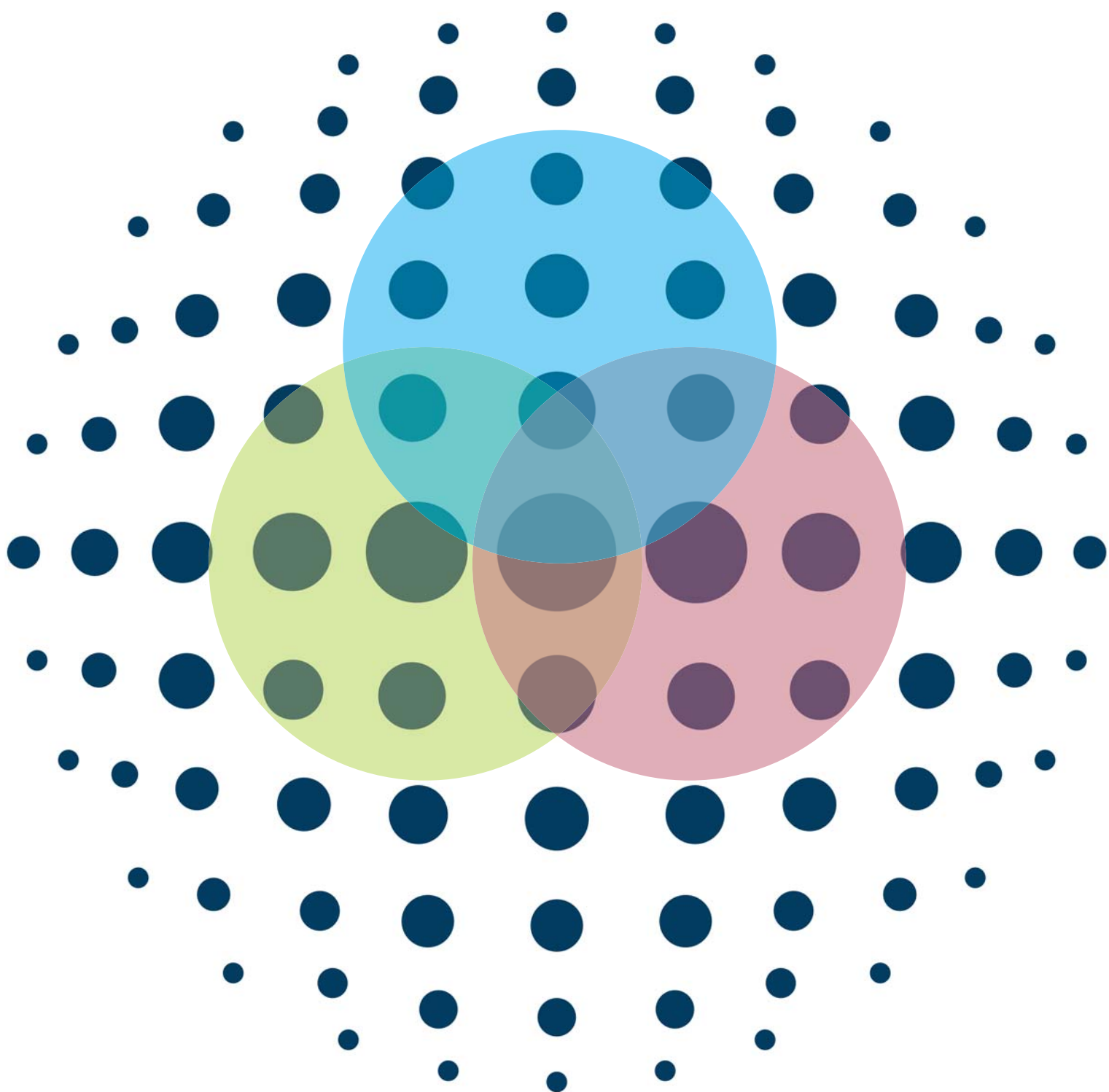

Samenleving

3.0

Vrijheid, gelijkheid en broederschap

TEKST ARJEN NIJEBOER

Het is vrij onbekend dat Rudolf Steiner een eigen maatschappijvisie heeft ontwikkeld: de sociale driegerleding. Deze visie geeft de samenleving vorm in drie van elkaar onafhankelijke gebieden: het geestesleven, het rechtsleven en het economisch leven, die elk volgens hun eigen principe functioneren – respectievelijk vrijheid, gelijkheid en broederschap. Net als de mens is de samenleving een organisme: een levend geheel van onafhankelijke gebieden die steeds op elkaar inwerken en elk een bijdrage leveren aan het geheel. De uitwerking hiervan levert verrassende conclusies op.

Elk mens, zei Steiner, heeft drie belangrijke behoeftes. Ten eerste wil hij zich als individu ontplooiën, zijn ervaren en waarheden ontdekken. Dat doet hij in het zogeheten geestesleven: het gebied van kunst, religie en wetenschap, waar ook onderwijs en media deel van uitmaken. Omdat iedereen zich anders ontwikkelt, is hiervoor vrijheid noodzakelijk. Bovendien kan waarheid alleen in vrijheid worden geboren.

Verder wil de mens op basis van gelijkheid meepraten en beslissen over de regels en afspraken die voor hem en zijn medemensen gelden. Dat doet hij in het politieke en rechtsleven: het gebied waarin de wederzijdse rechten en plichten worden vastgesteld.

Tot slot heeft elk mens behoefte aan alles wat nodig is voor z'n fysieke bestaan: voedsel, kleding, onderdak, transport etcetera. De economie heeft als taak om voor iedereen die bestaansvoorwaarden te scheppen. In onze huidige complexe samenleving met een ver doorgevoerde arbeidsdeling werkt iedereen tegenwoordig voor de ander en niemand meer puur voor zichzelf, aldus Steiner – en daarom is het logisch om het

economische proces volgens het principe van de broederschap in te richten.

De leuze van vrijheid, gelijkheid en broederschap tijdens de Franse revolutie was volgens Steiner een onbewuste uitdrukking van een diep menselijk verlangen. Scherpzinnige denkers hebben daarbij opgemerkt dat deze drie idealen onderling strijdig zijn – en daarom nooit tegelijk kunnen worden gerealiseerd. Steiner's antwoord daarop luidde echter, dat elk principe op zijn eigen terrein thuishoort – en ze elkaar zo juist aanvullen. Wat betekent dit nu in de praktijk?

Geestesleven: vrij onderwijs

Het onderwijs is een cruciaal onderdeel van het geestesleven. Politici willen 'innovatief' onderwijs dat flexibel inspelt op nieuwe (economische) ontwikkelingen en maatwerk levert. Maar volgens Steiner kan het onderwijs dat het beste doet in vrijheid. Overheidsbemoeienis werkt verlamdend, bureaucratiseerend en sterk kostprijsverhogend op het onderwijs. Steiner zou gruwen van de schoolinspecteurs, kerndoelen, eindtermen, Cito-toetsen en staatsexamens die de overheid de scholen tegenwoordig oplegt, evenals de dure en logge bureaucratie die daar het gevolg van is. Het 'vrije' van de vrijescholen duidde oorspronkelijk dan ook niet zozeer op de pedagogie, maar op de wens om vrij te zijn van overheidsbemoeienis.

In onze huidige samenleving neemt de overheid eerst het schoolgeld weg bij de burgers, om het pas terug te geven op voorwaarde dat je kinderen naar een door de staat gecontroleerde school gaan. Ook via haar kerndoelen, landelijke examens en schoolinspecties dwingt de overheid indirect onderwijsmethodes af die niet zozeer het belang dienen van het zich ontwikkelende kind, maar vooral die van de staat. In ons geval worden kinderen vooral opgeleid om soepel te functioneren binnen de economie. Dat 'economische ideaal' wordt op zich weer aangestuurd door een nogal eenzijdig cognitief en materialistisch mensbeeld, dat impliciet gehanteerd wordt. De overheid zou er beter aan doen om af te wachten welke nieuwe kwaliteiten een nieuwgeboren generatie met zich meebrengt – en niet deze frisse bron bij voorbaat droogleggen, met eisen vanuit een bestaande orde. Ook gaat de overheidsbemoeienis een vrije concurrentie tussen de verschillende onderwijsmethodes tegen. Als iedere school gedwongen wordt om op één bepaalde manier te werken, kunnen betere methodes zich in de praktijk niet bewijzen. Interessant is dat concurrentie volgens Steiner misplaatst in de economie, maar volop geldig in het geestesleven is.

Nederland kent relatief weinig onderwijsvrijheid. Zo heeft Finland uitstekend onderwijs maar geen schoolinspectie. In Amerika, Engeland of België mag je je kind zelf les geven via thuisonderwijs. In de Verenigde Staten krijgen één miljoen kinderen momenteel thuisonderwijs – volgens onderzoek presteren deze bovengemiddeld goed bij officiële examens en het doorstromen naar hoger onderwijs. Ook blijkt uit onderzoeken van professor James Tooley naar privéonderwijs in ontwikke-

lingslanden, dat staatsgecontroleerd onderwijs veel duurder en kwalitatief slechter is dan vrij (privaat) onderwijs.

Het vrije geestesleven – en dus ook het onderwijs – zou volgens Steiner niet door conditionele overheidssubsidies, maar door ‘schenkgeld’ gefinancierd moeten worden. Dat is de ‘zuivere winst’ uit het bedrijfsleven die overblijft als iedereen zijn rechtmatige aandeel heeft ontvangen (‘Een andere kijk op geld’, Rudolf Mees, 1986). Schenkgeld, leengeld en kooppeld vormen drie geldstromen die volgens Steiner de samenleving gezond houden. Onze huidige overheidssubsidie is eigenlijk een verwrongen vorm van schenkgeld.

Werkelijk vrij onderwijs, zoals dat uit onvrede wellicht steeds meer gaat ontstaan, zal er heel anders uitzien dan onze huidige massale, onpersoonlijke structuren. Men is vrij om voor een school te kiezen, of het onderwijs op een andere manier te organiseren. De scholen worden gerund door leraren die niet zozeer werken vanuit overheidsvoorschriften, maar vanuit hun intrinsieke motivatie en zelf verworven inzicht. Er is een grote mate van vrijheid bij de keuze van onderwijsmethodes en inhouden. Niet alleen het hoofd, maar ook het hart en de handen zullen worden ontwikkeld. Het uniforme jaarklassensysteem kan ingeruild worden voor natuurlijker onderwijsvormen. Het onderwijs als geheel zal veel pluriformer zijn dan nu, waardoor ook de niet-middenmoters een passend plekje kunnen vinden. Van een dergelijk onderwijs zal een heilzame werking uitgaan op de rest van de samenleving.

Rechtsleven: als gelijke meebeslissen

Wat betekent echte gelijkheid in het rechtsleven? Volgens Steiner moeten wetten niet alleen voor iedereen in gelijke mate gelden, maar zou iedereen ook in gelijke mate moeten kunnen meebeslissen over deze wetten. In onze tijd klinkt de roep hierom steeds luider (‘politici doen maar wat ze willen’). Steiner prees de directe democratie in Zwitserland – dit land wordt helemaal geregeerd per referendum. Er bestaat nog steeds een gekozen parlement, maar burgers kunnen daarnaast ongelimiteerd referenda aanvragen over wetten die door het parlement werden goedgekeurd. Bovendien kunnen ze referenda afdwingen over door henzelf geschreven wetsvoorstellen. Op lokaal niveau gaat het zelfs nog een stapje verder. In de meeste Zwitserse gemeenten en in enkele kleine kantons bestaat geen klassieke gemeenteraad maar beslissen de burgers eens per jaar op het marktplein met handopsteken over alle wetsvoorstellen die in het afgelopen jaar zijn voorbereid. Zo heeft iedereen even veel directe invloed op de politieke gang van zaken. Momenteel liggen er in de Tweede Kamer twee wetsvoorstellen die ook een beperkte vorm van referendum in Nederland willen invoeren.

Economie: beteugeling van het egoïsme

Tegenwoordig is het egoïsme in het bedrijfsleven een hot item: de graaicultuur onder topmanagers; bedrijven die worden kaalgeplukt, opgesplitst en doorverkocht voor de winst van enkele kapitaalbezitters – terwijl klanten en personeel alleen maar nadelen ondervinden. Steiner had een aantal fundamentele oplossingen om de economie weer terug te brengen tot

zijn eigenlijke taak: het efficiënt voortbrengen van goederen en diensten waar consumenten om vragen, zonder ruimte voor al te veel egoïsme.

Zo stelde hij dat kapitaalmiddelen – gebouwen, machines en geld dat een bedrijf nodig heeft om te produceren – in handen zouden moeten zijn van het geestesleven, dus van bijvoorbeeld stichtingen zonder winst oogmerk. Kapitaal kan dan niet meer worden verhandeld. De enige taak die een beherende stichting heeft, is te zorgen dat een capabele ondernemer productief werkt met het kapitaal. Dat is namelijk in ieders belang. Handel in kapitaal is niet in het belang van de consumenten of de medewerkers, maar slechts van de kapitaalbezitter. Als kapitaal niet meer verhandeld kan worden, kan de ondernemer zich volop richten op zijn eigenlijke taak: producten en diensten voortbrengen waar de consument behoefte aan heeft. In Europa bestaan honderden ondernemingen die al zo werken. In Nederland hebben de bedrijven van de Sleipnirgroep hun kapitaal bijvoorbeeld in een stichting ondergebracht. Ook de Triodos Bank heeft een dergelijke eigendomsconstructie en kan nooit worden verkocht.

Steiner wilde verder de inkomens van alle bedrijfsmedewerkers niet door economische marktfactoren laten bepalen, maar door het recht. Alle medewerkers, inclusief de ondernemer en de topmanagers, zouden onderling in een rechtsverband als gelijken tot een verdeling van de totaalinkomsten van het bedrijf moeten komen. Een voorbeeld: in de Spaanse Mondragon-coöperaties stemmen de in totaal 83.000 medewerkers democratisch over de zogenaamde ‘loonvorken’ – dat is de maximale verhouding tussen het hoogste en het laagste inkomen. In Mondragon-coöperaties mag de hoogste man gemiddeld niet meer dan vijf keer het minimumsalaris verdienen. In zo’n situatie is er weinig ruimte meer voor zelfverrijking door een bedrijfstop.

Zo gek nog niet

Steiner’s voorstellen, waarvan ik hierboven een paar voorbeelden heb genoemd, waren in zijn tijd bepaald radicaal. Dat zijn ze nog steeds. Maar wie ze op zich laat inwerken en de samenleving erdoor bekijkt, kan net als de wijze, inmiddels overleden Rudolf Mees, voormalig bestuurslid van NMB Postbank, oud-lid van de SER en oud-voorzitter van de Bond van Vrije Scholen tot de conclusie komen dat ze zo gek nog niet zijn. In ieder geval is vriend en vijand het erover eens dat de huidige samenleving vol misstanden zit die aangepakt moeten worden. Steiner gaat daarbij naar de wortel: het driedelige, onderling verbonden organisme dat een gezonde samenleving is. ●

Arjen Nijeboer is journalist en geesteswetenschappelijk onderzoeker. Hij is gespecialiseerd in de sociale driegeliding. Binnenkort verschijnt van hem ‘Vrijheid, gelijkheid, broederschap: voorstellen voor de maatschappij-inrichting van de 21e eeuw’ bij uitg. Nearchus.

Literatuur:

- De kernpunten van het sociale vraagstuk, Rudolf Steiner | Uitg. Christoffor
- Een andere kijk op geld, Rudolf Mees | Uitg. Christoffor
- Trias Politica Ethica, Ruud Thelosen | Uitg. Nearchus